

На шляху до Європи: Ульф Старк і довкола нього *Українсько-скандинавський діалог щодо сучасної літератури*

До чинної програми із зарубіжної літератури для 5–9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України (2012 р. зі змінами 2015 р.), окрім класики, введено чимало творів сучасної літератури. Це твори М. Енде і Т. Янсон, К. Нестлінґер і А. Азімова, А. Ліндґрен і К. Функе, Б. Космовської та Р. Дала, П. Маара і Д.В. Джонс, Дж. Роулінґ і Р. Баха та ін. Загалом у програмі їх близько 20–25 %. Вони є як у переліку для обов'язкового, так і для додаткового читання. У вчителя та учнів завжди є вибір – вони можуть обрати те, що їм найбільше подобається, до чого тягнеться душа, про що хочеться поговорити й до чого вони готові... Якщо читання класичних творів є не тільки бажаним, а й обов'язковим для школярів, то в читанні сучасної літератури неможливо щось нав'язувати й тиснути. Тут має бути ВІЛЬНА ТРАЄКТОРІЯ ЧИТАННЯ, яку згодом учень буде самостійно розширювати по мірі дорослішання.

Щодо сегменту сучасної літератури в програмі із зарубіжної літератури серед учителів, методистів і науковців давно тривають бурхливі дискусії. Що читати? Як вивчати сучасні твори? Чи все можна дозволити читати українським школярам? А як діяти, якщо вони без дозволу щось прочитають і почнуть ставити питання?...

Останнім часом у фокус дискусії потрапила скандинавська література. Дехто говорив, що нашим учням аж ніяк не можна читати твори фінської письменниці Туве Янсон про казкових мумі-тролів. Нарешті розібралися, що не тільки можна, а й варто, бо ці твори формують високі моральні цінності, спонукають до укріплення сімейних стосунків.

Нещодавно предметом обговорення стали твори шведського письменника Ульфа Старка, введені до програми додаткового читання в 7 та 8 класах. Це твори для підлітків, для тих, хто переживає складний період формування не тільки юної душі, а й тіла, хто не може знайти спільної мови з батьками й нерідко робить такі вчинки, за які потім соромно... Про все це йдеться у книжках У. Старка – правдиво, доступно, весело і водночас із глибоким підтекстом, який змушує замислитися над реаліями життя.

Редакція журналу «Зарубіжна література в школах України» вирішила винести дискусію про Ульфа Старка і сучасну літературу на сторінки видання. Вважаємо, що твори цього письменника та інші твори сучасної літератури краще обговорити, аніж забороняти.

Пропонуємо нашим читачам українсько-скандинавський діалог, у якому з боку Європи взяли участь сам письменник **Ульф Старк**, професор **Ганс Албін Ларссон** (Швеція), професор **Карстон Хаммер** (Данія), професор **Колін Барроу** (Велика Британія), викладач і аспірант **Фредрік Валквіст** (Фінляндія). Також маємо погляди викладача й волонтера Корпусу Миру **Беррі Гроппа** (США) і професора Оксфордського університету **Коліна Барроу** (Велика Британія).

З української сторони в діалозі взяли участь викладачі кафедри світової літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, автори підручників для шкіл України – доктор філологічних наук, професор **Ольга Ніколенко** (керівник авторського колективу програми із зарубіжної літератури для 5–9-х класів), кандидат філологічних наук, доцент, докторант **Марина Зуєнко**, кандидат педагогічних наук, доцент **Ольга Орлова**.

Редакція висловлює глибоку вдячність усім учасникам українсько-скандинавського діалогу і сподівається, що розмова про Ульфа Старка і сучасну літературу спонукає українських учителів до власних роздумів і вибору тих книжок, які сьогодні потрібні учням.

Про письменника Ульфа Старка

Ульф Старк – сучасний шведський дитячий письменник. Народився 12 липня 1944 р. в м. Стокгольмі. Дебютним твором Ульфа Старка для дітей стала повість «**Петер і червоний птах**» (1975). Проте світове визнання як дитячий письменник він здобув із публікацією книжки «**Диваки і зануди**» (1984). Написав близько 30 книжок, які перекладені 20 мовами світу.

Українські видання книжок Ульфа Старка

Старк У. Петер і червоний птах / Переклад зі шведської Наталії Касторф. – К. : Веселка, 1983.

Старк У. Мій друг Персі, Бофало Біл і я / Переклад зі шведської Галини Кирпи. – Вінниця: Теза, 2008.

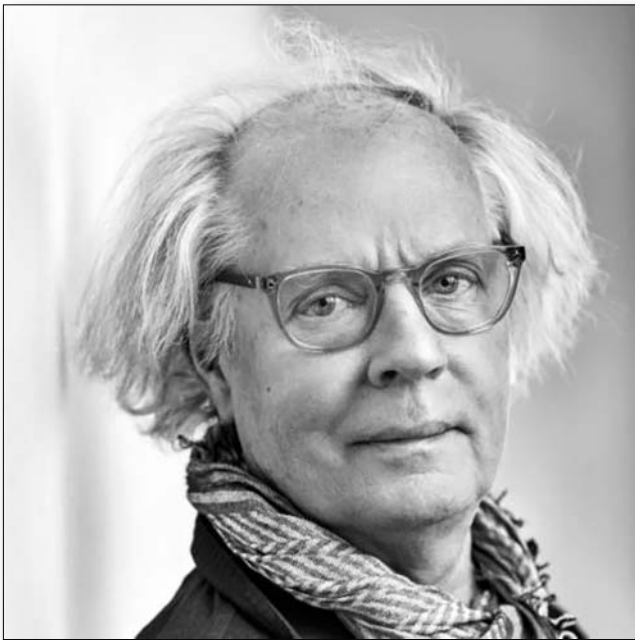
Старк У. Диваки і зануди / Переклад зі шведської Галини Кирпи. – Львів : Видавництво старого Лева, 2015.

Міжнародні премії Ульфа Старка

Стипендія для шведських письменників (Швеція, 1985)
Премія дитячої літератури Бонніра за книжку «Диваки і зануди» (Швеція, 1985)
Премія «Срібний олівець» (Голландія, 1986)
Премія «Найкраща книжка для дітей» (Бельгія, 1986)
Премія Нільса Хольгерссона від Асоціації шведських бібліотек (Швеція, 1988)
Стипендія Премії «Література для дітей і дорослих» (1990)
Премія Астрід Ліндгрен (1993)
Премія «Німецька література для юнацтва» за книжку «Чи вмієш ти свистіти, Йоганно?» (1994)
Премія «Експрессен» за книжку «Великий брат» (1995)
Премія «Август» за книжку «Моя сестра – ангел» (1995)
Премія «Скандинавська дитяча книжка» (1998)
Диплом за особливі заслуги Премії Г.Х. Андерсена (2000)

УЛЬФ СТАРК: «ВИ НИКОЛИ НЕ ЗМОЖЕТЕ ЗАБОРОНИТИ ПОЧУТТЯ...»

Розмова професора Ольги Ніколенко зі шведським письменником Ульфом Старком

О.Н.: Чинна програма із зарубіжної літератури для українських шкіл містить класичні твори (75-80 %) і твори сучасної літератури (20-25 %). В Україні давно тривають гострі дискусії щодо того, чи варто взагалі вивчати сучасну літературу в школі і які саме твори вивчати. Є такі думки, що потрібно залишити тільки високу класику (античність, Середньовіччя, Відродження та ін.). Але є і протилежна точка зору, що найкраща сучасна література все ж таки потрібна в школі. Що Ви думаєте з цього приводу?

У.С.: Я щасливий з того, що маю можливість долучитися до дискусії щодо сучасної дитячої зарубіжної літератури, яка, безперечно, збагачує і розширює світогляд дітей. Зарубіжна література дарує усвідомлення того, що діється довкола, за межами власного світу, а також, що відбувається з душею і тілом. Це зовсім не означає, що ви (дорослий чи дитина) обов'язково мусите погодитися з тим, що говорить письменник у своїх творах. На мою думку, прогрес індивідуальний, культурний, національний бере свій початок із зіткнення та конфронтації різних цінностей, аргументів, точок зору.

О.Н.: В українській програмі твори сучасності пропонуються на вибір учителів та учнів, наприклад, наприкінці року вони мають вибрати 1-2 твори, які хочуть обговорити. Окрім того, в нас є твори для обов'язкового вивчення, а є твори і для позакласного читання, тобто їх можна читати за бажанням. Творчість Ульфа Старка увійшла до програми позакласного читання для 7 класу («Петер і червоний птах», «Мій друг Персі, Бофало Біл і я» – 1 за вибором) і 8 класу (твори для підлітків за вибором учителя). Як Ви вважаєте, це гарний вибір для школи? Які проблеми порушуються в цих творах?

У.С.: Насправді вже минуло багато часу відтоді, коли я написав «Петер і червоний птах». Це був мій дебют як дитячого письменника. Моя головна ідея полягала в тому, щоб відтворити взаємозалежність між умовами праці батьків, сімейним життям і становищем дитини. Подібні питання ще й досі є актуальними, на мою думку, і варті обговорення. Книжка «Мій друг Персі, Бофало Біл і я» у цілому має автобіографічний характер, зокрема написана про ті часи, коли мені було 12 років. Ця книжка про любов і дружбу, про стосунки між поколіннями. У творі описано життя дитини із родини середнього класу 1950-х років, твір – веселий і серйозний водночас. Я вважаю, що він може бути підґрунтям для розмови про те, як змінилося життя нині, про те, що таке любов, а що таке сум, чому буває агресія, як це пов'язано із нещасливим коханням. Разом з тим усе залежить від педагогічної майстерності вчителя, від його уміння розкрити для своїх учнів різні скарби, що містяться в книжках. Це стосується і твору «Диваки і зануди».

О.Н.: Деякі вчителі вважають, що повість «Диваки і зануди» не можна читати в школі, оскільки там є сцени, пов'язані із сексуальністю підлітків. Що Ви можете сказати з цього приводу? Чи потрібно бути відвертими з дітьми, підлітками?

У.С.: Я пам'ятаю ті часи, коли я був підлітком, коли не було відкритих обговорень щодо особливостей статевого розвитку ні з боку батьків, ні з боку вчителів, єдине, що було, – це почуття сорому. Соромно було за нові відчуття, які ти змушений приховувати, почуття бруду й самотності. Я відчував

себе безхатьком у власному тілі. І мені ні з ким було поговорити. Уся ця важка тиша сприяла створенню прихованого внутрішнього світу, до якого дорослий не мав жодного доступу. Я не знайшов жодної книжки для юного читача, в якій би описувалися мої почуття, натомість я звернувся до дорослих книжок. Але це не одне й те саме.

Я переконаний, що існує потреба в таких розповідях (які б вони не були складні), і вони мають порушувати проблеми стосунків, закоханості між молодими людьми. Заборонити подібні книги – означає вилучити одну із головних тем, які «гніздяться» в головах молодих людей. Це означає залишити учнів наодинці з їхніми думками і почуттями. Водночас я знаю, що це делікатне завдання, яке постає перед учителем і учнями, і варте обговорення в класній кімнаті.

О.Н.: Розкажіть детальніше про повість «Диваки і зануди»... Як Ви над нею працювали? Яким був Ваш задум?

У.С.: Я написав «Диваки і зануди» в 1983 році. Мій батько був у лікарні. Він став прототипом образу дідуса, який стверджував, що лікарня – це не найкраще місце, якщо ти збираєшся полишити цей світ. Портрет дідуса в романі – це портрет мого батька, у якому поєднано риси дідуса по маминій лінії – мудрість і доброта, а також сердитість мого дідуса по батьковій лінії. Я написав книжку протягом шести натхнених місяців, у цей час я багато сміявся, проте часом і плакав. Якраз тоді я переглянув у театрі п'єсу В. Шекспіра «Як Вам це подобається». Ви знаєте, що це п'єса про те, як дівчина удавала із себе хлопця, тож у мене з'явився задум для нової книжки. У мене не було конкретної мети, я лишень

хотів написати веселу і серйозну книжку водночас. Мені було цікаво як дорослому письменникові писати з точки зору дівчинки. Це було певне перевтілення. У моєму будинку в той час жив підліток, тому я мав певне уявлення про його світ і його висловлювання. Мій головний герой того ж віку, що й він. І, звісно, під час написання свого роману я згадував себе, яким я був у дитинстві, звертався до свого внутрішнього «я-дитини». Я хотів описати почуття молодої людини, її почуття, поцілунок, дотик до шкіри – і нічого більше... І описати це в гумористичний спосіб. А також вказати на сліпість матері, яка не хотіла помічати, що відбувається з її дитиною...

О.Н.: *Будь ласка, висловіть побажання українським учителям зарубіжної літератури.*

У.С.: Моє головне побажання для українських учителів – продовжувати боротися за можливість для молодих людей читати книжки, в яких йдеться про складні теми, в яких з'являється молоде тіло, але й народжується прекрасна молода душа. Успіхів вам!

Ви ніколи не зможете заборонити почуття, тож не намагайтеся зробити життя молодих людей складнішим, забороняючи їм або присоромлюючи їх. Вони бачать нині дуже багато жорстокості, насильства, крові. Дайте їм можливість побачити радісні сторони життя!

Тільки читаючи найкращі книжки з усього світу, ви можете розпізнати погані. Тому продовжуйте виконувати своє важливе завдання, найдорожчі українські вчителі!

О.Н.: *Дякую Вам за розмову!*

У.С.: Будь ласка!

ПРОФЕСОР ГАНС АЛБІН ЛАРССОН: «НАЙКРАЩИЙ СПОСІБ ЗУСТРІЧАТИ МАЙБУТНЄ – В ПОЄДНАННІ КЛАСИЧНОЇ ТА СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ...»

Ганс Албін Ларссон – професор кафедри історії та методики викладання в Йончопінгському університеті (Jönköping University), Швеція. Проконсультувавшись зі своїми колегами з кафедри літератури та вчителями шкіл, професор Ганс Албін Ларссон долучився до дискусії щодо вивчення сучасної літератури в школі. Переглянувши підручники зі

шведської літератури, він зробив висновок, що творчість Ульфа Старка вивчають як у початковій, так і в середній школі Швеції. Пропонуємо роздуми професора Ганса Албіна Ларссона щодо вивчення зарубіжної літератури в Швеції, класичної та сучасної літератури, творчості Ульфа Старка і актуальних проблем молоді.

1. У початковій і середній загальноосвітній школах і гімназіях (старша школа) Швеції зарубіжна література є обов'язковою. І, власне, є складовою дисципліни «Шведська мова і література». Учням пропонується для вивчення як класична, так і сучасна література. Час від часу в середній школі здійснюються різні проекти щодо залучення учнів до читання, особливо хлопців.

2. У шведських школах існує тверде переконання в тому, що шлях до класичної літератури учням слід прокладати через сучасну літературу, але, звісно, не за рахунок класичної. Першочерговим завданням є зацікавити учнів процесом читання. Тож вони повинні відчувати, що література – це про них, це те, що стосується їх безпосередньо. Якщо ми в цьому питанні досягнемо успіху, то учні почнуть читати більше.

3. З погляду європейця питання «золотого літературного канону» видається складним. Проте сюди слід зарахувати: Гомера, Сапфо, В. Шекспіра, М. Сервантеса Сааведра, Свіфта, Мері Шеллі, Джейн Остін, О. де Бальзака, Гаррієт Бічер-Стоу, Ф. Достоєвського, Л. Толстого, А. Стріндберга, Е. Золя, Ф. Кафку, Дж. Джойса, Марка Твена, Е. Хемінгуея, Сноррі Стурлуссон та ін.

4. Щодо книжок Ульфа Старка, то його твори рекомендовано читати за віковими категоріями: «Петер і червоний птах» – дитяча книжка, без вказівки на вікову категорію; «Мій друг Персі, Бофало Біл і я» – для дітей віком 9-12 років; «Диваки і зануди» – для дітей віком 9-12 років. Шведські учні це читають і в більш старшому віці – 13-15 років.

5. Щодо статевого виховання в Швеції, то, з погляду шведських освітян, потрібно сприймати життєві реалії такими, які вони є. Звісно, у молодих людей є думки про статеві відносини. І важливо показати різні ситуації під багатьма кутами зору, щоб дати розуміння того, що молода людина перебуває в типовій ситуації, подібній тій, у якій опиняються й інші.

6. Ульф Старк пише свої книжки в такий спосіб, щоб їх було цікаво читати перш за все молоді. І, без сумніву, він досяг у цьому успіху, у нього є багато премій та відзнак, у тому числі міжнародних. Якщо ви запитаете у шведських учнів про те, чим їм запам'ятався Ульф Старк, то відповідь буде наступна: розповіддю про дівчину Симону та її складні стосунки із дорослими.

7. Щодо статевого виховання молоді, то тему статевого дозрівання не слід повністю приховувати. Оскільки це може спровокувати мислення стереотипами і підвищується ризик набуття молодими людьми небажаного досвіду. Найкращий спосіб – зробити так, щоб ці делікатні речі були менш прихованими, спрямувати обговорення на персональну відповідальність кожного.

8. Побажання українським вчителям зарубіжної літератури будуть наступні. Можливо, найкращий спосіб зустрічати майбутнє – в поєднанні класичної та сучасної літератури. Щоб збільшити інтерес до читання серед молодих людей, перш за все, читання повинно викликати у молодого читача радість, бути цікавим і пізнавальним. Відповіді на складні питання, порушені в книжках, можуть і повинні варіюватися залежно від особистості вчителя й учня. Найважливішим є те, що ці питання мають бути, тому що вони є основою для необхідних дискусій, і лише тоді виникатиме можливість прийняття мудрих рішень.

Із «Положення щодо статевого виховання учнів у школі» (Міністерство освіти Швеції)

У середній школі статеве виховання є обов'язковою складовою теми «Здоров'я і сім'я», де особлива увага приділяється питанням здорового способу життя і здорових звичок. Ця тема повинна вивчатися учнями систематично упродовж усього навчання в школі та розподілятися на підтеми за класами відповідно до вікового розвитку дитини і актуальних для неї вікових питань статевого дозрівання. Це не окрема дисципліна, на неї не відводяться окремі години, ця тема має вивчатися системно під час викладання основних дисциплін.

Мета викладання теми здоров'я в школі полягає у висвітленні статевих відмінностей, важливості сімейного життя, здоров'я, взаємозалежності між здоров'ям і довколишнім середовищем. Висвітлення широкого концепту «здоров'я» в освітньому процесі дасть змогу створити умови за яких, учні сформулюють критичне ставлення до свого здоров'я і здоров'я тих, хто їх оточує.

Здоров'я учнів і їхнє статеве виховання – це не лише завдання школи, але й батьків. Батьки є запорукою природного і необхідного успішного статевого виховання, разом з тим директор школи постійно повинен наголошувати на тому, що шкільне статеве виховання є обов'язковим для всіх учнів, іншими словами, ніяких винятків у викладанні цієї теми в шкільній освіті бути не може.

ПРОФЕСОР КАРСТОН ХАММЕР: «ДИСКУСІЇ ЩОДО ЛІТЕРАТУРНОГО КАНОНУ В КРАЇНАХ СКАНДИНАВІЇ ТРИВАЮТЬ ДО СЬОГОДНІ. ЦЕ ПИТАННЯ НЕ МОЖЕ БУТИ ВИРІШЕНО РАЗ І НАЗАВЖДИ, БО КОЖНЕ ПОКОЛІННЯ ВИБИРАЄ СВІЙ КАНОН»

Професор Коледжу Наталі Зейл Університету УСС (Данія, Копенгаген) Карстон Хаммер дослідив питання літературного канону в країнах Скандинавії і висловив власну точку зору щодо цього питання.

Слід зазначити, що питання літературного канону є відкритим у Швеції та інших країнах північно-західної Європи. Щодо навчальної програми зі шведської і зарубіжної літератури, то вчителям Міністерство освіти Швеції пропонує навчальні цілі та літературні твори, з допомогою яких можна досягти поставлених цілей. Із рекомендованої літератури вчитель самостійно добирає твір для вивчення в класі. Тобто програма вивчення літературних творів є напрочуд відкритою, вона передбачає варіативність у виборі змісту і методів навчання.

Щодо літературного канону, то досі тривають дискусії на шпальтах газет, журналів, на телевізійних каналах про відбір найкращих літературних творів, які хоча б один раз колись у житті людина повинна прочитати.

Проте проблема полягає в тому, що пересічний читач вважає інші книжки більш важливими, аніж ті, що рекомендують фахівці з літератури. Тому дискусії щодо літературного канону в країнах Скандинавії, зокрема Швеції та Данії, тривають до сьогодні. Це питання не може бути вирішено раз і назавжди, бо кожне покоління вибирає свій канон.

У 2007 році Народна партія Швеції зобов'язалася вивчити книжкові уподобання шведів і відпрацювати літературний канон Швеції, проте він ще не був оприлюднений.

У шведській газеті «Сьогоднішні новини» за 2006 рік («Dagens nyheter») надруковано перелік найбільш значущих книжок, за які проголосували читачі. Серед них:

Сельма Лагерлеф «Сага про Ёсту Берлінґа»
Сельма Лагерлеф «Чудова мандрівка Нільса з дикими гусьми»
Вільгельм Муберг Тетралогія «Емігранти»
Август Стріндберг «Червона кімната»
Ялмар Сьодерберг «Серйозна гра»
Ялмар Сьодерберг «Доктор Гласс»
Михайло Булгаков «Майстер і Маргарита»
Федір Достоєвський «Злочин і кара»
Ґабріель Гарсія Маркес «Сто років самотності»
Джозеф Хеллер «Момент 22»
Джордж Оруелл «1984»
Дж.Р.Р. Толкієн «Володар перснів»

У періодичному виданні «У фокусі бібліотеки» (2007) бібліотекарі та літературознавці Швеції висвітлили актуальні питання літературного канону і запропонували список із 20 найкращих книжок, за які проголосували читачі:

Романи Вільгельма Муберга
Астрід Ліндґрен «Пеппі Довгапанчоха»
Астрід Ліндґрен «Брати Лев'яче Серце»
Астрід Ліндґрен «Пригоди Еміля з Льонеберги»
Астрід Ліндґрен «Міо, мій Міо»
Астрід Ліндґрен «Роня, дочка розбійника»
Пер Андерс Фогелстром Серія романів «Місто»
Сельма Лагерлеф «Чудова мандрівка Нільса з дикими гусьми»
Сельма Лагерлеф «Єрусалим»
Франц Гуннар Бенгтссон «Рудий Орм»
Гаррі Мартінсон «Аніара»
Маріанна Фредрікссон «Сімон і дуби»
Черстін Екман «Пригоди на воді»
Ян Гійу «Зло»
Ульф Лунделл «Джек»
Ялмар Сьодерберг «Серйозна гра»
Моа Мартінсон «Мама виходить заміж»
Йонас Гарделль «Виховання коміка»
Андерс Якобссон, Серрен Ульссон
«Щоденник Берта»

Хоча в цих списках Ульфа Старка немає, проте його твори, безперечно, мають великий успіх серед молоді та серед дорослого населення у всіх країнах Скандинавії.

БЕРІ ГРОПП: «ВИВЧЕННЯ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДАЄ УНІКАЛЬНУ МОЖЛИВІСТЬ УЧИТЕЛЕВІ РОЗВИВАТИ В УЧНІВ НАВИЧКИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ»

Беррі Гропп, викладач США, волонтер Корпусу Миру, долучився до дискусії про сучасну літературу.

Із власного досвіду викладання в університетах США можу з відповідальністю запевнити, що вивчення сучасної літератури викликає неабиякий інтерес серед студентів і школярів. Сучасна література дає учням додаткові можливості опанувати особливості сучасної мови. Адже мова постійно змінюється, а письменники, як ніхто інші, можуть відтворити мовні й культурні особливості своєї країни та епохи.

Водночас вивчення сучасної літератури дає унікальну можливість учителеві розвивати в учнів навички критичного мислення. Аналізуючи твори сучасної літератури, учні можуть краще пізнати себе і тих, хто їх зараз оточує. Навички критичного мислення дають змогу учням та студентам аналізувати проблеми поза власним досвідом. Проблеми, порушені в сучасній літературі, є надзвичайно актуальними для підлітків. Досвідчений викладач завжди зможе використати процес читання та аналізу художнього твору з виховною метою.

Колін Барроу, літературознавець, професор Оксфордського університету (Велика Британія), син письменниці Діани Вінн Джонс: «Кожне покоління вчиться цінувати класику по-новому, і результатом такого досвіду є сучасна література»

Нинішнє покоління дитячих письменників знає, як розважати дитину й водночас виховувати. Але раніше дитячій чи підлітковій літературі не надавали великого значення. Моя мама, письменниця Діана Вінн Джонс, завжди скаржилася на те, що коли була ще дитиною (1940-і роки), коло її читання обмежувалося «книжками про Боженьку» та палками оповідками про дітей, які долають чимало страждань, щоб нести добро у світ і робити правильні вчинки. Діана Вінн Джонс та письменники її покоління поставили собі за мету виправити такий підхід до дитячої літератури.

Дитячі книжки, на яких я зростав, а це твори 1970–1980-х років, були дивовижними: Алан Гарнер, Джоан Айкен, Пенелопа Лайвлі, Сюзен Хілл.

Ці письменники у своїх творах майстерно поєднали міф, магію і сучасність. Водночас письменники жанру історичного роману, такі як Джефрі Тріз, Розмарі Саткліфф, подарували мені відчуття минулого. Уже тривалий час дитячими класиками вважають К.С. Льюїса, Дж. Р.Р. Толкіна і Е. Несбіт. Я маю велику надію на те, що книжки цих митців будуть читати завжди, поки народжуються діти.

Однак існує життєва необхідність, яка стосується й літературної традиції, усе у світі потребує оновлення. Кожне покоління вчиться цінувати класику по-новому, і результатом такого досвіду є сучасна література. Діти, які читали Гаррі Поттера, по-новому розкриють силу магії К.С. Льюїса «Племінник чародія», їм сподобаються й більш приземлені веселощі від письменника Артура Ренсома, і водночас вони отримають безмежну насолоду від реалістичних і практичних героїв Гаррі, Рона і Герміони. Дитячі розваги й магія, перемішані у творі Е. Несбіт «П'ятеро дітей і чудовисько», будуть теж по-новому сприйматися тими дітьми, які вже прочитали книжки Діани Вінн Джонс.

Успіх Дж. К. Ролінг сприяв тому, що видавці почали надавати належну підтримку сучасним дитячим письменникам, чого ніколи не було раніше, і як результат – в англomовному світі нині з'явилося молоде багатообіцяюче покоління письменників. Як приклад, наведу лише письменницю Кетрін Ранделл та її романи «Мешканці дахів» (або «Верхолази») та «Wolf Wilder». У її творах по-новому розкривається тема любові. Письменниця зробила те, що завжди мусить робити хороша дитяча книжка – вчити бути незалежним і протистояти злу. Її романи далекі від тих «книжок про Боженьку», на які нарікала моя мама кілька десятиліть тому, проте вони захоплюють. А це саме те, що важливо для сучасної дитячої художньої літератури. Сучасні книжки підбадьорюють молодь, навчають дітей та підлітків замислитись над тим, як бути вільними та відповідальними. Разом з тим сучасні книжки дарують велику насолоду від читання й прокладають шлях до доволішинього світу.

ФРЕДРІК ВАЛКВІСТ: «Я ПАМ'ЯТАЮ, ЯК ЩЕ У ВІСІМДЕСЯТИХ РОКАХ МИ ЧИТАЛИ «ДИВАКИ І ЗАНУДИ» В ШКОЛІ... І ДИВНИХ ЧИ НЕГАТИВНИХ ВІДПОВІДЕЙ ЩОДО ЦЬОГО ТВОРУ НЕ БУЛО»

Фредрік Валквіст, викладач і аспірант із Фінляндії, поділився своїми враженнями про те, як ще учнем вивчав у шкільному курсі повість «Диваки і зануди» Ульфа Старка.

Ульф Старк написав свій твір «Диваки і зануди» у 1984 році. Я пам'ятаю, як ще у вісімдесятих роках ми читали «Диваки і зануди» в школі. Це була середня школа, тобто від 7 до 16 років. На одному з уроків ми обговорювали цю повість, і дивних чи

негативних відповідей щодо цього твору не було. Я знаю, що цю книжку й сьогодні читають в оригіналі на уроках зі шведської літератури. Разом з тим ця книжка може бути початком для обговорення на заняттях із біології та суспільних дисциплін, де ми розглядаємо різні проблеми, зокрема особливості відносин батьків і дітей, статевого виховання підлітків тощо.

Осінь 2015 року у Львові запам'яталася мені тим, що в книжкових крамницях з'явилося дуже багато нових сучасних книжок зарубіжних письменників для дітей і підлітків. І серед них справжня знахідка – повість «Диваки і зануди» шведського письменника Ульфа Старка в чудовому перекладі Галини Кирпи. Яскрава і соковита українська мова відтворює емоційну атмосферу оригіналу твору, над яким хочеться сміятися і плакати одночасно.

Це дуже добра й хороша книжка про дівчинку Симону 12 років, яка почувалася самотньою в оточуючому їй світі. Симона – типовий підліток, таких, як вона, живуть мільйони в різних країнах. Симона не знала свого батька. Бабуся померла, а старенький дідусь опинився в лікарні, з якої тікає, щоб останні свої дні прожити серед рідних йому людей. Мати Симони зайнята власними справами, вона ілюструє жіночі журнали за невеличку платню. А ще є Інґве, коханець матері, із яким Симона ніяк не може знайти спільної мови.

Через самотність і сімейні негаразди Симона робить чимало дурниць, які їй самій згодом завдають неабияких страждань. У повісті йдеться про те, що кожен із підлітків переживає такі моменти, коли начебто не видно ніякого просвітку. Щось подібне відбулося і з Симоною. Родина переїжджає до іншого району, і Симона тепер має кімнату з вікнами на сміттєзвалище. Улюблений пес Кільрой загубився... Усі друзі залишилися в старій школі... А мати забула про день народження Симони... І це ще далеко не все, що з нею трапилось.

Коли Симона прийшла до нової школи, вчителька випадково переплутала її ім'я і назвала не Симоною, а Симоном... Героїня скористалася цим, щоб «приміряти» на себе «інше життя». Нерозважливість? Так. Дурниця? Можливо... А водночас і прагнення утвердити себе, пізнати нові почуття, виявити протест проти того, що не подобається.

Сповнена веселого гумору й іронії повість «Диваки і зануди» про «перевтілення» дівчинки Симони на хлопчика має глибокий прихований зміст. Так часто буває, що «зануди» не розуміють «диваків», але вони живуть в одному світі й мають знаходити спільну мову. Щось подібне ми спостерігали у творах Е.Т.А. Гофмана, де є поділ на «філістерів» (що живуть прагматичними інтересами) та «ентузіастів» (які цінують світ фантазії, творчості).

У повісті «Диваки і зануди» У. Старка порушується дуже багато проблем молоді – дорослішання, взаємини з батьками, ставлення до людей похилого віку, перше кохання, перший поцілунок... У творі є деякі відверті сцени, які, можливо, наші «філістери» (чи «зануди») сприймуть вороже. Проте письменник цілком відвертий зі своїми читачами. Адже від сучасної молоді не можна нічого приховати, бо у відкритому Інтернет-просторі діти та підлітки можуть знайти будь-яку інформацію. Або навіть не в Інтернеті, а просто на вулиці, в переході, під'їзді... Нерідко в брутальному вигляді. Тому краще поговорити про проблеми підлітків, які їх хвилюють, з допомогою добрих і хороших книжок. Симона не сподівалася, що в новій школі, куди вона так не хотіла йти, знайде справжнього друга – Ісака. Але шлях підлітків до справжнього кохання ще тільки починається... Вони й самі не знають, що з ними відбувається насправді...

Я дуже вдячна письменникові Ульфові Старку за ті розділи, де йдеться про дідуся Симони. Над сторінками, коли дівчинка, її мати та дідусь прийшли до старого будинку, де померла бабуся і звідки дідусь забрали в лікарню, я довго плакала... Ось забутий капелюшок бабусі, його надіває на себе мати Симони... А ось дідусь востаннє грає на віолончелі мелодію, згадуючи померлу дружину... Згодом він дарує Симоні шовкову сукню бабусі. І Симоні відкривається щось нове, невідоме і дуже-дуже важливе для її життя. Дідусь для неї стає Богом, вона не тільки розповідає йому про всі свої пригоди, а й молиться до нього... Дідусь іде у засвіти, але він з'єднав дорогих йому людей – доньку і онуку. І навіть Інґве трохи змінюється. Він, «зануда» за своєю сутністю, приймає правила «диваків», прагне розрадити Симону з допомогою маленького цуценяти...

У повісті «Диваки і зануди» немає початку і певної кінцівки. Твір раптово починається і так само раптово завершується. Це ніби «шматок життя», поданий крізь призму підліткової свідомості. Гадаю, цю книжку варто прочитати не тільки учням, а й їхнім батькам. Можливо, тоді батьки будуть більше розуміти власних дітей, обнімуть і зігріють їх.

Книжки не треба забороняти, їх треба читати й обговорювати. У складному сучасному світі добрі книжки допомагають вижити й порозумітися всім нам.

МАРИНА ЗУЄНКО: «УМІННЯ УЧНЯ ВИСЛОВЛЮВАТИСЯ НА РІЗНІ ТЕМИ Й МУДРІСТЬ УЧИТЕЛЯ ГОВОРИТИ З УЧНЯМИ ПРО ЇХНІ ВІКОВІ ПРОБЛЕМИ Є ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНИМИ»

Сучасна зарубіжна підліткова література є певним викликом для вчителя-словесника, оскільки розгортає великий спектр нових проблем, які є на часі і обов'язково знайдуть відгук у серці юного читача. Питання підліткового дозрівання, підліткове кохання є одними із дискусійних питань вже протягом багатьох років у європейських країнах та США, і нині не існує єдиної точки зору щодо доцільності відвертого обговорення цього делікатного питання. Проте в сучасних зарубіжних підручниках зі вступу до літературознавства є окремі розділи, які мають назву «Стать», де розкриваються архетипи жінки й чоловіка, де досліджується ставлення митців різних епох до людського тіла. Так, в античності був культ красивого жіночого і чоловічого тіла, відомі прекрасні зразки архітектурного мистецтва того часу. У Середньовіччі в мистецьких творах перше місце відводилось душі людини. Доба Відродження знову

культтивує гармонійність і досконалість у всьому, відтворює досконалі форми людини. У добу бароко митці декларують своє сприйняття людини й не соромляться зізнаватися в тому, що людина складається із тіла та душі. Засновник англійської «метафізичної» школи поезії Дж. Донн, настоятель центрального собору Лондона Св. Павла, написав вірш «The Good-Morrow» («Доброго ранку»), де описує ранок любові.

Отже, кожне покоління письменників має своє бачення людського тіла і способи його репрезентації в художній формі. Так само можна говорити і про шедеври художнього мистецтва, і уміння сприймати ці твори і розуміти їх має навчити вчитель у школі. Культурний, виважений, критичний погляд на твори мистецтва має формуватися ще з дитячого віку. Уміння учня висловлюватися на різні теми й мудрість учителя говорити з учнями про їхні вікові проблеми є взаємопов'язаними.

У Швеції статево виховання є обов'язковою темою і відкрито обговорюється з молодших класів відповідно до віку дитини. Сучасний письменник Ульф Старк говорить відкрито з підлітками через свої твори про особливості фізіологічного розвитку і про можливі почуття між молодими людьми. Такою є специфіка сучасної шведської культури, і сучасний український читач (як учитель, так і учень) зможе відповідно до загальнолюдських норм моралі сприйняти і дати власну оцінку сучасним художнім творам. У Швеції твори Ульфа Старка вивчаються, як правило, в молодшій школі за вибором вчителя.

ОЛЬГА ОРЛОВА: «ТВОРИ УЛЬФА СТАРКА ВРАЖАЮТЬ ПРАВДИВИМ ПОГЛЯДОМ НА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА, ЧЕСНІСТЮ ЩОДО ДІТЕЙ, ПОВАГОЮ ДО НИХ, ГУМОРОМ І ДОБРОТОЮ»

Твори скандинавської літератури, уведені до сучасної шкільної програми із зарубіжної літератури, надають багатий естетичний, культурологічний, ціннісно-емоційний матеріал для роботи вчителя, спрямованої на залучення учнів до читання. Книжки Ганса Крістіана Андерсена, Туве Янсон, Сельми Лагерлеф, Астрід Ліндгрен, Яна-Улофа Екгольма, Клауса Гагерупа, Ульфа Старка, Оси Шведер здатні сформулювати й поглибити уявлення учнів про мистецтво слова, сформувати читацьку культуру, навчити сприймати, аналізувати, інтерпретувати літературний твір в аспекті актуальних питань сучасності й становлення духовного світу учня як громадянина України, який усвідомлює свою належність до світової спільноти.

Скандинавську дитячу літературу живить багате традиціями народне казково-міфологічне коріння одного з найстаріших поетичних епосів світу. Висока художність, глибина і серйозність порушених морально-етичних і соціальних проблем вирізняють сучасну скандинавську літературну казку, знайомство з якою починається з творчості зачинателя традицій – Ганса Крістіана Андерсена. Кращими

послідовниками в царині казкової творчості вважаються його літературні побратими: Астрід Ліндгрєн – наступниця й продовжувачка відкриттів Андерсена, а також Ульф Старк, якого називають «хрещеником» Астрід Ліндгрєн.

Творчість Г.К. Андерсена розкриває світ людських почуттів, природи, національного колориту, історичних подій, явищ природи і суспільних стосунків. Сучасна література змінилася, але традиції майстерного поєднання трагічного і комічного, наївного і серйозного, іронічного і драматичного живуть у сучасних творах нового покоління скандинавських дитячих письменників.

Твори Клауса Гаґерупа, Ульфа Старка і Осі Шведер запропоновано для вивчення у 7 та 8 класах, коли учні підготовлені до цілісного сприйняття літературного твору і здатні до серйозного діалогу про стосунки дітей і дорослих, про дружбу і взаємодопомогу, про перші симпатії й перше кохання.

Ульф Старк народився 12 липня 1944 року в м. Стокгольмі в родині лікаря-стоматолога. Ульф рано почав вигадувати, а згодом записувати чарівні історії. Першу збірку віршів юнак видав напередодні власного двадцятиліття. Згодом була ще одна збірка, дорослий роман і серйозні дописи в журнали на теми культури й мистецтва. У 1975 році Ульф Старк гучно увійшов до дитячої літератури з книжкою «Петер і червоний птах». Через рік вийшло продовження – «Петер і поросята-бунтарі» (1976). Справжній успіх принесла письменникові книжка «Диваки і зануди» (1984). Це історія про дівчинку-підлітка Симону, уся родина якої – мама, дідусь, вона сама – належали до «категорії» диваків. Тему старості й дитинства письменник порушив у повісті «Чи вмієш ти свистіти, Йоганно?» (2005), у якій розповідається про хлопчиків, що знайшли собі дідуся в будинку престарілих. Це повість про ширість почуттів і вміння відчувати радість життя. Тему зруйнованої родини Старк розкрив у романі «І хай танцюють білі ведмеді» (2008). Твори шведського письменника вражають правдивим поглядом на проблеми сучасного суспільства, чесністю щодо дітей, повагою до них, а також гумором і добротою.

На уроках вивчення творів Ульфа Старка проблемні ситуації виникають напрочуд органічно, бо вчинки й роздуми персонажів сприяють виникненню читацьких дискусій, інтерактивному вибору. Чого варті поради батькам Петера, героя повісті Ульфа Старка «Петер і червоний птах»:

Будь сам собою і не забороняй цього своїй дитині.

Не відривай дитину від серйозних справ їдою та іншими дурницями.

Цілуй у дитині добрі наміри, навіть якщо їх наслідок тобі не подобається.

Не крийся перед дитиною, і вона виручить тебе з біди.

Не пригнічуй дитину любов'ю.

Не думай, що кращий той, хто старший.

Говори, але не набридай.

(Переклад Наталії Касторф)

У цих порадах розкриваються творчі принципи автора, який прагне дивитися на світ дорослих очима дітей, не зважаючи на те, як ці дорослі будуть виглядати – смішно, дивакувато, абсурдно. Ульф

Старк намагається бути правдивим насамперед перед своїми героями-дітьми, які прагнуть змінити те, що їм не подобається, зробити світ щирішим і радіснішим.

Урок позакласного читання за повістю Ульфа Старка «Петер і червоний птах» можна назвати «Прагну бути чесним...». Це слова самого автора, його кредо як дитячого письменника: «Прагну бути чесним. Писати все, що я хочу. Залишити дорослість в шафі й наклеїти пластир на коліна. І дивитися на світ наївними й допитливими очима». Тому і вчителю потрібно сприймати твори Ульфа Старка з «пластирем на колінах», намагаючись зрозуміти логіку дитячого мислення й дитячої чуттєвості.

Маємо відмовитися від практики оцінки вчинків героїв та їхніх думок у вигляді «літературних судів». Це абсолютно неприйнятно в сучасному суспільстві, яке прагне до відкритості й толерантності, а не ховається за заборонами. Учителю мусить оцінити й максимально використати на уроці відвертість автора у порушенні найгостріших проблем дорослішання підлітків, коли вони помічають негаразди в стосунках батьків, коли формуються їхні власні симпатії та антипатії, коли хлопчики і дівчатка переживають період статевого дозрівання й відчувають потребу у відвертих розмовах про те, що їх найбільше хвилює.

Уроки позакласного читання за творами Ульфа Старка мають стати максимально проблемними, оскільки цей принцип є концептуальним для усіх творів письменника. Автор не дає готових рішень проблем, він лише запрошує до діалогу, а вчитель формулює питання і завдання для учнів, спрямовує розмову в потрібне русло. Пропонуємо деякі прийоми роботи на уроках позакласного читання за твором У. Старка «Петер і червоний птах».

Проблемна бесіда

– Чи завжди вас розуміють батьки? А ви їх?

– Які проблеми виникли в родині героя повісті У. Старка «Петер і червоний птах»?

– Як герой повісті У. Старка «Петер і червоний птах» долає сімейні проблеми?

– Які з порад хлопця батькам вам найбільше сподобалися? Чому?

– З чим ви не згодні?

– Які з порад викликають у вас усмішку? Чому?

Робота в групах. Дослідження епізодів повісті за планом:

Епізод № 1	Епізод № 2	Епізод № 3
Дресування	Святкування ювілею	Втеча з дому

План

1. Характеристика оповідача (описи, оцінки подій і персонажів, роздуми).

2. Наміри Петера та його друзів.

3. Результати події з погляду дітей і батьків.

4. Авторська оцінка подій.

5. Роль епізоду в розвитку сюжету твору.

6. Значення епізоду в розв'язанні проблем дітей і батьків.

7. Художні засоби, використані автором в епізоді (описи, гумор, роздуми оповідача, його оцінки, символи).

**Обговорення результатів роботи груп.
Створення загальної таблиці**

«Як Петер допоміг батькам»

ДІТИ			епізоди	БАТЬКИ		
Наміри	Результати	Висновки		Наміри	Результати	Висновки
			№ 1			
			№ 2			
			№ 3			

Аналітична бесіда

- Які події відбувалися в родині Петерса?
- Чому хлопчик вирішив утекти з дому?
- Які випробування пережив Петерс?
- Що він зрозумів, коли втратив родину?
- Які цінності втілює червоний птах? Що він символізує?

– Чому червоний птах мав очі сестри хлопчика?

Узагальнення вчителя

– Про різні погляди батьків і дітей на одну й ту саму подію ми з вами читали в творах Марка Твена, Елеанор Портер, Антуана де Сент-Екзюпері, Крістіне Нестлінгер. Письменники різних часів і народів закликали до порозуміння між дорослими й дітьми, до пошуків шляхів, коли старші чують менших, а ті у свою чергу намагаються зрозуміти турботи дорослих. Усі наші улюблені письменники вважають, що це можливо. За яких умов?

Пошуки відповідностей між висловлюванням та автором. (Поради щодо стосунків дорослих і дітей.)

«Для мене «жити» означає робити те, що хочеш: грати надворі, читати книжки (звісно ж, про себе), видиратися на гори, розмовляти з містером Томом у садку, з Ненсі, роздивлятися людей, і будинки, і ще тисячі інших дивовижних речей на цих прекрасних вулицях, якими я проїжджала вчора. Ось що я називаю жити, тітонько Поллі. А просто дихати – це не означає жити».

(слова Полліанни з роману Е. Портер)

«Лише серце добре бачить. Найголовнішого очима не побачиш...»

(таємниця Лиса з казки-притчі А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц»)

«Хоч моя книжка написана передусім на розвагу хлопчикам та дівчаткам, я сподіваюся, що її залюбки прочитають і дорослі чоловіки та жінки, бо мені хотілося б викликати в них приємні спогади про те, якими були колись вони самі, як почували, думали й розмовляли і в які дивовижні історії іноді втрапляли».

(передмова до роману Марка Твена «Пригоди Тома Соєра»)

«Ваш нащадок так сконструйований, що, крім звичайного догляду й піклування, потребує також прихильності. Просимо про це не забувати! Радощів і щастя в майбутньому бажає вам».

(інструкція з повісті К. Нестлінгер «Конрад, або Дитина з бляшанки»)

Творче завдання

Напишіть поради для себе і своїх батьків (5–6 речень)

Інтерактивна вправа «Погляд у майбутнє»

– Охарактеризуйте персонажа з повісті Ульфа Старка «Петер і червоний птах», використовуючи цитати з твору.

– Розкажіть про подальше життя героя.

Петер	Лотта
«Людина завжди боїться, що її не зрозуміють. Тому вона або нічого не каже, або каже зовсім не те, що хотіла сказати, Ось і виходить, що ніхто нікого не може зрозуміти...»	«Я йшов шукати пташку з Лоттиними очима, що з'явилася на мить та й полетіла геть крізь сонячне проміння, крізь тіні, що мигтіли в березовому листі...»
Оскар	Єва
«Той Оскарів сміх – чиста собі катастрофа. Справжній вулкан...» «Хіба це не дивно, що людина замислюється лише тоді, коли її до того змушують? Можеш повірити, ми тебе любимо й любили завжди, як би ми себе не поводили...»	«Єва, наша мама, від якої я успадкував руду шевелюру...» «Ти думав, що ми тебе не любимо? Може, це й правда. Певною мірою ми нікого й нічого не любимо: ні себе, ні інших...»

(Переклад із шведської Наталі Касторф)

Лейтмотивом уроку вивчення творів шведського письменника може стати відкритий невтомним дослідником Петером закон мирного співіснування дітей і батьків: «Цінуй у дитині добрі наміри, навіть якщо їх наслідок тобі не подобається». У цьому іронічному законі приховується гіркий досвід самого Петера, усі добрі наміри якого завершувалися брудними стінами, розбитими речами, зруйнованими планами. Але автор навчає цінувати головне і зважати на те, що цінності його улюблених героїв є духовними, а не матеріальними. Письменник проводить межу між дорослими й дітьми досить умовно, бо важливішим є інший поділ: на тих, хто здатен на вчинок заради інших, і тих – хто не здатен, або на тих, хто живе за правилами більшості, і тих, хто керується у житті власним розумом і відчуттями. Це поділ усіх людей незалежно від віку на «диваків» і «зануд». Ульф Старк не зробив великого відкриття для літератури, пригадаймо «вічних диваків» Дон Кіхота і Гамлета, Маленького принца і Алісу. Але цінність героїв Ульфа Старка полягає в тому, що вони є сучасними героями, однолітками учнів, які живуть у великих і маленьких містах, навчаються в школах, читають, мріють, закохуються. Не вдаючись до казкових або фантастичних ефектів, письменник створив світ героїв-підлітків, здатних жити цікаво, захоплювати інших своїми планами, витівками, пригодами, пошуками щастя.

Читаючи й вивчаючи твори сучасного шведського письменника, слід пам'ятати головне: не бути занудою, що лякається дитячого погляду на кохання батьків, на зміни власного тіла (адже дівчата й хлопчики пильно стежать за своїм дорослішанням), на сексуальні симпатії між підлітками. Ульф Старк, як і його улюблені герої, належить до диваків-романтиків, тому усі гострі проблеми він вирішує толерантно, завжди займаючи позицію дітей і підказуючи розумну позицію дорослим: «Будь сам собою і не забороняй цього своїй дитині».